

NETWERK SAMENLEVING EN DETENTIE

1. De gevangenis, al te vaak een 'slecht-nieuwsshow'

Half juli 2003, een warme zomerdag, een nieuwsitem op het televisiejournaal: een gedetineerde in de gevangenis van Lantin gaat door het lint, slaat de inboedel van zijn cel kort en klein. In een poging om hem uit de cel te halen en hem te bedwingen, sterft de gedetineerde in de armen van de penitentiaire beambten "die hem tegen zichzelf wilden beschermen". Het *post mortem* wijst uit dat de man gewurgd werd met de wapenstok van de penitentiaire beambte die hem wilde kalmeren.

Het is op deze manier dat de gevangenis in het nieuws komt: bij slecht nieuws. Het kan gaan om een dergelijk sterfgeval, de ontsnapping van een gevaarlijke gangster, of een staking van cipers, sociaal assistenten of dokters... Zelfs de directieleden hebben gestaakt tijdens de voorbije maanden. Er moet blijkbaar een en ander fout lopen daar achter de gevangensmuren. Bij dergelijk slecht nieuws worden we herinnerd aan het feit dat er gevangensissen bestaan. Verder laat het ons eerder onverschillig. De gevangensmuren beschermen ons, vrije burgers, niet alleen voor gevaarlijke misdadigers, maar ook voor al de kommer en kwel die achter de muren welig tiert. We willen er eigenlijk niet van weten. We stoppen het veilig weg achter dikke muren en stevige deuren.

Die onverschilligheid is de enige verklaring die ik kan bedenken voor het feit dat het overlijden van zo'n gedetineerde bijzonder weinig ophef maakt. Het overlijden enige jaren terug van Semira Adamu, de uitgeprocedeerde illegale vluchtelinge die *manu militari* op het vliegtuig werd gezet, en ook overleed, gestikt in het kussen waarmee de begeleidende rijkswachters haar protest wilden smoren, maakte heel wat meer ophef. De rijkswachters, verantwoordelijk voor haar dood, moesten zich voor de rechter verantwoorden. De Minister van Binnenlandse Zaken, Louis Tobback, nam zijn verantwoordelijkheid en trad af.

Die onverschilligheid t.a.v. het lot van gedetineerden en t.a.v. het wel en wee achter de gevangensmuren dient doorbroken te worden. Het goed functioneren van gevangensissen en het lot van (ex-)gedetineerden belangen ons aan. Mensen opsluiten betekent dat we hen niet meer in ons midden dulden. Hun opsluiting is in feite een uitsluiting. Maar die uitsluiting is tijdelijk. Alle gevangenen, behalve de ongelukkigen die iets te fors tegen zichzelf beschermd werden, komen vroeg of laat weer vrij. Na de straf moet de samenleving zich weer openstellen en nieuwe kansen geven aan de ex-gedetineerden. Zij moeten een nieuwe start kunnen nemen in de samenleving en zich reïntegreren. Ook is het belangrijk voor daders dat zij de gelegenheid krijgen om hun verantwoordelijkheid op te nemen voor de feiten die ze hebben gepleegd, en eventueel tegenover hun slachtoffers. Dit alles dient tijdens de detentieperiode te worden voorbereid. Tijdens de detentie moeten gedetineerden aangemoedigd en gesteund worden om een nieuwe toekomst voor te bereiden. Vandaar het belang van een 'hulp- en dienstverleningsaanbod voor gedetineerden', dat georganiseerd dient te worden door de gemeenschappen. Gevangensissen die vroeger enkel 'huizen van bewaring' waren, moeten huizen van herstel worden. Dit veronderstelt een heuse transformatie van de gevangenis.

2. Af en toe is er ook goed nieuws: er staat eindelijk een Basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden in de steigers

Na jarenlange voorbereidingen hebben academici, onder leiding van professor Lieven Dupont van de K.U.Leuven, een doortimmerd wetsvoorstel klaargestoomd waarin de gevangenisstraf een wettelijke basis zal krijgen en waarin de rechten van gedetineerden worden gedefinieerd.

Een belangrijk probleem in België is namelijk het feit dat de organisatie van de effectieve vrijheidstraf en de rechtspositie van gedetineerden niet verankerd zijn in parlementaire wetgeving. Men spreekt van een penitentiair rechtsvacuüm en van een gebrekkige bescherming van gedetineerden. Het reilen en zeilen in gevangnissen is momenteel een aangelegenheid van de uitvoerende macht en van de gevangenisadministratie. Richtlijnen worden bepaald door ministeriële rondzendbrieven, die te allen tijde en zonder formaliteiten kunnen ingetrokken of gewijzigd worden. Bij deze stand van zaken is het zowel voor de rechters die een straf uitspreken als voor veroordeelden niet eens mogelijk om zich een getrouw beeld te vormen van de regels die de belangrijkste aspecten van het gevangenisleven organiseren.

Tijdens de legislatuur van de paars-groene regering, Verhofstadt I, werd een begin gemaakt van de bespreking van het wetsvoorstel Basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden. Dit wetsvoorstel werd ondertekend door alle democratische partijen in het parlement, een meerderheid was dus gegarandeerd. Enkele artikels van dit wetsvoorstel werden besproken in de commissie Justitie van de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Aan het eind van de legislatuur werd een motie goedgekeurd waarin betreurd wordt dat het werk niet afgerond kon worden en waarin gevraagd wordt om het wetsvoorstel prioritair te behandelen tijdens de volgende legislatuur.

3. Een nieuwe legislatuur: Verhofstadt II

Intussen hebben we een nieuwe regering, met Laurette Onkelinx als nieuwe Minister van Justitie. In het regeerakkoord van Verhofstadt II wordt een heel hoofdstuk gewijd aan een 'efficiënter gerecht'. Dit hoofdstuk bestaat uit zes paragrafen: (1) het verbeteren van de positie van het slachtoffer; (2) het vergemakkelijken van de toegang tot de justitie; (3) het Themis-plan voor een snelle rechtsbedeling; (4) een meer doelgericht straffenarsenaal; (5) een nieuw jeugdrecht; (6) de uitbreiding van de gevangenis- en beveiligingscapaciteit.

In een inleidende paragraaf wordt het volgende gesteld: "Op strafrechtelijk vlak vereisen de strijd tegen criminaliteit en onveiligheid, en meer algemeen het herstel van het rechtsgevoel onder de bevolking, dat nieuwe hervormingen op het getouw worden gezet. Daarom zullen fundamentele vraagstukken zoals het penitentiair beleid, een adequaat strafbeleid, de jeugddelinquentie en de opvang van slachtoffers tijdens de volgende legislatuur een prioritaire behandeling krijgen."

Als we de voorstellen op penitentiair vlak samenvatten, dan komt het hierop neer:

- verstrenging van de Wet-Lejeune, bedoeld wordt de Wet op de voorwaardelijke invrijheidstelling: recidivisten kunnen pas na twee derde van hun straf vrijkomen, moordenaars die hervallen moeten minstens drie vierde uitzitten;
- overbevolking van de gevangenis wordt aangepakt door het elektronisch toezicht uit te breiden en gedetineerden met een laag veiligheidsrisico in omgebouwde legerkazernes op te vangen;
- mogelijke alternatieve straffen worden uitgebreid: taakstraffen, plaatsverbod, probatie als straf, elektronisch toezicht;
- de strafuitvoeringsrechtbanken zullen worden opgericht. Een citaat: “Ze zullen de bestaande commissies voor voorwaardelijke invrijheidstelling incorporeren en volgens hetzelfde principe van multidisciplinariteit worden samengesteld. De wet op de strafuitvoering zal zich inspireren op de resultaten van de commissie Holsters en van het ontwerp beginselenwet gevangeniswezen.”

Voor het Netwerk samenleving en detentie is alweer een aanpassing van de Wet op de voorwaardelijke invrijheidstelling, die in 1998 reeds grondig gewijzigd werd met de installatie van VI-commissies, zeker niet de eerste prioriteit. De VI-commissies functioneren naar behoren! Het wegwerken van het ‘penitentiair rechtsvacuüm’ door de goedkeuring van de Basiswet gevangeniswezen is veel belangrijker.

Overigens is voor het Netwerk niet precies duidelijk wat met de laatste zinsede bedoeld wordt: betekent dit dat het wetsvoorstel Basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden niet langer besproken zal worden, maar dat het gereduceerd wordt tot een ‘inspiratiebron’ voor een nieuwe wet op de strafuitvoering? Wil men de strafuitvoeringsrechtbanken regelen en verder alles bij het oude laten? Zal met andere woorden de broodnodige goedkeuring en implementatie van de Basiswet verder op de lange baan geschoven worden?

4. Doelstellingen van het Netwerk samenleving en detentie

Het Netwerk samenleving en detentie is een ontmoetingsplaats van mensen en organisaties die zich betrokken voelen bij de hierboven beschreven thematiek van ‘samenleving en detentie’. Het Netwerk wil ook aanspreekpunt en spreekbuis zijn, wat betreft de gevangenisproblematiek.

Het Netwerk samenleving en detentie beoogt een algemene hervorming van het gevangeniswezen in België vanuit de krachtlijnen van de Basiswet gevangeniswezen.

Het Netwerk is de Vlaamse tegenhanger van de Franstalige Réseau pour une réforme globale du régime carcéral Belge. Samen met de Réseau organiseerde het Netwerk een colloquium over de Basiswet op 22 maart 2002.

Voor het Netwerk is het van wezenlijk belang dat de Basiswet gestemd wordt, en niet zo maar gereduceerd tot inspiratiebron voor een andere wet. In de Basiswet worden namelijk de doelstellingen die men met een gevangenisstraf beoogt, omschreven, rekening houdend met de Europese regels terzake. Belangrijke uitgangspunten van het wetsvoorstel zijn:

- de gedetineerde blijft drager van fundamentele grondrechten;
- detentieschade moet zoveel mogelijk beperkt worden;
- een cultuur van respect moet heersen;
- er dient toegewerkt te worden naar herstel, reïntegratie en rehabilitatie.

Een individueel detentieplan voor elke gedetineerde moet de basis vormen van waaruit de gedetineerde zijn verantwoordelijkheid opneemt. Het gaat om deelname aan op herstel gerichte activiteiten, onderwijs- en vormingsprogramma's, therapieën,...

De totstandkoming van de Basiswet is een taak voor de wetgever. Maar dat voor deze wet een breed maatschappelijk draagvlak bestaat, dat willen we met het Netwerk aantonen. De samenleving is niet gebaat met een louter 'repressief gevangenisstelsel'. En dit valt uit te leggen aan de mensen, op voorwaarde dat politici de moed hebben om oplossingen die niet op het eerste gezicht populair zijn te verdedigen. (Hugo Coveliers liet zich in een debat in juni 2003 over de versterking van de Wet-Lejeune zelfs betrappen op de uitspraak dat de gevangenisstraf een stuk wraak van de samenleving op de delictpleger moet inhouden. Misschien was dit in het verleden het geval. Maar volgens de visie van het Netwerk samenleving en detentie, waar de gevangenis een 'huis van herstel' wordt, is er voor 'wraak' geen plaats.)

Van politici verwachten wij dat er budgettaire ruimte wordt vrijgemaakt om de Basiswet gevangeniswezen mogelijk te maken. De transformatie van gevangeniswezen naar 'huizen van herstel' veronderstelt belangrijke investeringen: infrastructuur, meer personeel, een betere opleiding van het personeel, een uitbreiding van de hulp- en dienstverlening voor alle gevangeniswezen in Vlaanderen, Brussel én Wallonië, enz. Dat hierin investeren een zaak van algemeen belang is, wat op termijn ook de veiligheid van alle burgers zal bevorderen, dit moet men kunnen en durven uitleggen aan de bevolking.

Voor het najaar 2003 willen we:

- in dialoog met de brede achterban, via een colloquium met publiek debat, komen tot een visietekst "Samenleving en detentie"; tegelijkertijd willen we het Netwerk verbreden;
- een memorandum opstellen voor de nieuwe Minister van Justitie, en dit in overleg met de academische wereld (criminologische instituten);
- permanent strategisch overleg met de Réseau over onze strategie t.a.v. de overheid.

5. Samenstelling van het Netwerk samenleving en detentie

Het Netwerk bereikt momenteel mensen vanuit de volgende invalshoeken:

1. een aantal professionelen, die binnen de gevangeniscontext actief zijn: een gevangenisdirecteur (Johan Vercruyse), verantwoordelijken van de Vlaamse hulp- en dienstverlening in de gevangeniswezen (Kathleen Van De Vijver, Frederik Janssens, Marc Tassier, Tina De Meersman);
2. vertegenwoordigers van levensbeschouwingen: de katholieke en protestantse aalmoezeniers en de lekenconsulenten (Achiël Neys, Christian Bultinck, Jean-

Marie Collaer); niet-gouvernementele organisaties zoals de Liga voor Mensenrechten, Fatik, Welzijnszorg V.Z.W. (Peter Janssen, Bieke Machiels, Marja Hermans, Alain Harford).

6. Oproep

Om onze doelstellingen te bereiken is het noodzakelijk om het draagvlak van het Netwerk te verbreden. In de Franstalige Réseau zijn mensen uit de advocatuur, magistraten en academici mee trekkers van het geheel. Deze groepen zijn voorlopig afwezig in het Vlaamse Netwerk.

In het najaar van 2003 zullen we actief werken aan de verbreding van ons Netwerk, door mensen persoonlijk aan te spreken. We voorzien een viertal samenkomsten per jaar. Zoals al eerder gemeld, willen we in het najaar op een colloquium op Vlaams niveau een visietekst van het Netwerk samenleving en detentie voorleggen en bediscussiëren.

Frederik JANSSENS*

* Netwerk samenleving en detentie, p.a. Frederik Janssens, Kronenburgstraat 34, 2000 Antwerpen, tel.: (03) 366 39 31, (0472) 95 64 65.